

ГАЛАХ
Віта Валеріївна,
аспірантка
Державна наукова
сільськогосподарська бібліотека
НААН України
(м. Київ)

НАУКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ПРОФЕСОРА О.Г. ЧЕРНЯХІВСЬКОГО В 1921–1929-х рр.

У статті висвітлюються основні напрями науково-педагогічної діяльності професора О.Г. Черняхівського в Київському медичному та ветеринарно-зоотехнічному інститутах. Зроблено аналіз наукових праць, педагогічної діяльності та міжнародного наукового співробітництва О.Г. Черняхівського в галузі гістології.

В статье освещаются основные направления научно-педагогической деятельности профессора О.Г. Черняховского в Киевском медицинском и ветеринарно-зоотехническом институтах. Сделан анализ научных трудов, педагогической деятельности и международного научного сотрудничества О.Г. Черняховского в отрасли гистологии.

The article explores the basic directions of scientific and pedagogical activity of professor O.G. Chernyakhivsky in Kiev medical and veterinary-zootechnic institutes. It analyzed scientific publications, pedagogic activities and international scientific cooperation O.G. Chernyakhivsky in sphere of histology.

Із здобуттям Україною незалежності відбулося переосмислення ролі особистості в історії, стрімко зростає кількість біографічних розвідок, що сприяло поверненню забутих імен та їх внеску в розвиток історії науки і техніки. З огляду на це сьогодні є актуальним вивчення наукового доробку українських вчених. На особливу увагу заслуговує постать О.Г. Черняхівського (1869–1939 рр.) – одного з найвідоміших учених у галузі гістології.

Проводячи аналіз науково-педагогічної діяльності О.Г. Черняхівського в різних періодах його життя, ми встановили вагомий його внесок у розвиток природничих наук на теренах України в 1921–1929 рр. У цей час О.Г. Черняхівський працював завідувачем кафедри гістології і ембріології у Київському медичному та ветеринарно-зоотехнічному інститутах.

Метою нашого дослідження стало вивчення наукової спадщини та педагогічної діяльності О.Г. Черняхівського в Київському медичному та ветеринарно-зоотехнічному інститутах у 1921–1929 рр.

Для реалізації мети нами було поставлено наступні завдання: висвітлити науково-педагогічну діяльність професора О.Г. Черняхівського в Київському медичному інституті та Київському ветеринарно-зоотехнічному інституті; здійснити аналіз наукових праць; показати наукову співпрацю О.Г. Черняхівського з німецькою та іспанською нейрогістологічними школами; оцінити внесок О.Г. Черняхівського у розвиток гістології та української медичної термінології.

Біографічні дані про О.Г. Черняхівського знаходимо у роботах Я. Ганіткевича, П. Пундія [2], Ю. Віленського [1], Г. Константиновського, Ю. Чайковського [1; 9] та ін. Проте більш повні відомості про життя та діяльність професора О.Г. Черняхівського дізнаємося із архівних джерел. Зокрема, найбільша кількість інформації про наукову роботу та педагогічну діяльність О.Г. Черняхівського зберігається у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади (ЦДАВО) та Державного архіву м. Києва (ДАК).

У 1918 році було прийнято рішення про відкриття Українського державного університету. Олександр Григорович Черняхівський був одним із його засновників. 1 листопада 1918 р. він подав заяву на ім'я ректора університету св. Володимира про те, що не може продовжувати працювати на посаді прозектора кафедри гістології з ембріологією, тому що призначений екстраординарним професором Київського Українського державного університету [3, арк. 1–4; 4, арк. 1]. В 1921 р. О.Г. Черняхівський був обраний також і професором Київського медичного інституту [7, арк. 1].

Після ліквідації Університету св. Володимира та Українського державного університету. Відділ вищої школи Київської губнаросвіти постановою № 51 від 19 березня 1919 р. на базі медичних факультетів Університету св. Володимира, Українського державного університету та Жіночого медичного інституту створює Інститут охорони здоров'я. В грудні 1920 р. Інститут охорони здоров'я реорганізують у Київську державну медичну академію. У 1921 р. Академію перетворюють у Київський медичний інститут (КМІ) [2, с. 89].

Історія заснування Київського ветеринарно-зоотехнічного інституту розпочалась ще з 1918 р. Проте через складну політичну ситуацію вдалося його відкрити лише 11 вересня 1922 року. На базі кафедри зоотехніки Київського політехнічного інституту був створений Київський ветеринарно-зоотехнічний інститут. Новостворений заклад об'єднував два факультети: ветеринарний та зоотехнічний. З самого початку інститут був запланований «як осередок вищої школи Правобережжя по ветеринарній та зоотехнічній освіті» [10, арк. 61-65].

Працюючи професором, завідувачем кафедри гістології та ембріології у КМІ, О.Г. Черняхівський з 1924р. очолює таку ж кафедру в Київському ветеринарно-зоотехнічному інституті [13, арк. 120].

У навчальному плані Київського медичного інституту за 1923–1924 академічний рік вказано, що професор О.Г. Черняхівський читає гістологію та ембріологію на 1-му триместрі 3-го курсу – 2 години на тиждень, на 2-му триместрі 1-го курсу – 4 години та на 4-му триместрі 2-го курсу – 2 години. О.Г. Черняхівський був професором української лектури, лекції з гістології та ембріології російською мовою читав професор Ф. Ломінський. О.Г. Черняхівський у Київському медичному інституті проводив також і практичні завдання з гістології та ембріології – 12 годин на тиждень [2, с. 92; 7, арк. 2; 11, арк. 90].

У відомості про особистий склад Київського ветеринарно-зоотехнічному інституту зазначено, що О.Г. Черняхівський – професор кафедри гістології з

ембріологією, 17-го розряду, працював на 1,75 ставки, проводив 4 лекції та 9 практичних занять на тиждень [13, арк. 65].

У навчальному плані Київського ветеринарно-зоотехнічного інституту за 1923 – 1924 рр. навчальний рік вказано, що професор О.Г. Черняхівський читає лекції українською мовою з гістології та ембріології на I курсі зоотехнічного факультету в 1-му триместрі – 4 години на тиждень, в 2-му триместрі – 2 години та в 4-му триместрі – теж 2 години на тиждень. На I курсі ветеринарного факультету О.Г. Черняхівський читав таку ж кількість лекцій, проводив також і практичні заняття з гістології та ембріології в кожному триместрі на обох факультетах по 2 години на тиждень [13, арк. 85].

Умови викладання і навчання на кафедрі гістології і ембріології у КМІ та Київському ветеринарно-зоотехнічному інституті були важкими: бракувало мікроскопів, аудиторії погано опалювалися [6, арк. 1-3].

У примітці до кошторису гістологічної лабораторії Київського ветеринарно-зоотехнічного інституту, яку склав О.Г. Черняхівський, професор наголошує на потребі створити хоча б «примітивну для навчання структуру», просить придбати 40 студентських звичайних мікроскопів та 2 кращих для професора та асистента, та хоча б 1 мікротом [12, арк. 49–49 зв.]. Стає зрозумілим що звичайної мікробіологічної техніки на кафедрі до цього часу не було.

Упродовж 1918–1929 рр. О.Г. Черняхівський активно друкував свої роботи в «Українських медичних вістях»: «Про наукову і популярну літературу на Україні» (1918), «Про плазмадіяльну будову тваринного та рослинного тіла» (1925), «З'їзд українських лікарів у Львові (8-9 листопада 1924 р.)» (1925), «Ф.І. Ломінський – як вчений, вчитель та громадський діяч» (1928) та ін. Академік О.В. Леонтович називав результати наведені в праці «Про чутливі закінчення в *sinus caroticus*, інервацію *glomus caroticum* та про закінчення *n. depressoris* у людських зародків» (1929) «видатними дослідженнями, надзвичайно цікавими з фізіологічної точки зору» [8, арк. 38 зв.].

Лише в перших двох номерах «Українських медичних вістів» 1925 р. О.Г. Черняхівський надрукував 19 робіт, окрім вище перерахованих, більше десятка рецензій на роботи англійських, німецьких, французьких та іспанських вчених.

Професор О.Г. Черняхівський будучи головою предметно-біологічної комісії видав працю «Досвід методологічної роботи Київського медичного інституту за 1923-25 р.» У ній вчений поділився власним досвідом та описав свою навчально-методичну діяльність у КМІ.

Вагомий внесок зробив О.Г. Черняхівський для започаткування української медичної термінології. Разом з Ф.О. Цешківським вони видали у 1925 р. перший «Латино-українського анатомічний словник» – «Nomina anatomica Ucrainica». У 1926 р. О.Г. Черняхівський став автором першого словника ембріологічної номенклатури українською мовою – «Матеріли до ембріологічної ембріології», які також надрукував в «Українських медичних вістях» [2, с. 93].

До вагомих наукових досягнень професора О.Г. Черняхівського у період 1921–1929 рр. належить складання анатомічної номенклатури собаки. Вчений поділив анатомічні назви собаки на три частини: остеологія, синдесмологія, мускулатура та надрукував у перших трьох томах «Записок Київського Ветеринарно-Зоотехнічного Інституту» (1924–1925) [14, с. 22–27].

У своїй автобіографії О.Г. Черняхівський зазначає, що він є автором «Великого словника анатомічної ветеринарної термінології», але віднайти поки що надрукованим цей словник нам не вдалося.

У липні 1924 р. професор О.Г. Черняхівський здійснив переклад на українську мову підручника О. Гертвіга «Елементи ембріології». У листі до ректора Київського ветеринарно-зоотехнічного інституту він просить посприяти у виданні цього перекладу, як основного підручника для студентів вузів і лікарів (Медком Наросвіти дозволив до ужитку цей підручник у медичних вузах з 1928 р.) [13, арк. 122–122 зв.]. Цей переклад суттєво збагатив українську медичну термінологію.

Професор Б. Лаврентьєв називав О.Г. Черняхівського «одним з найвидатніших нейрогістологів в світі» і говорив, що «ряд його праць являються фундаментальними дослідженнями» [8, арк. 11–13].

Водночас, працюючи в Київському медичному інституті і Київському ветеринарно-зоотехнічному інституті професор О.Г. Черняхівський був головою медичної секції Всеукраїнської академії наук (1923–1929 рр.), проводив активну науково-дослідну роботу.

У 1926–1927 рр. впродовж 4,5 місяців О.Г. Черняхівський перебував у закордонному відрядженні в Німеччині. Працював у Нейробіологічному Інституті Берлінського Університету, де вдосконалював свої вміння у лабораторії О. Фохта та у відділенні відомого невролога професора М. Більшовського. Результатом закордонного відрядження була стаття «З наукової подорожі до Германії», надрукована в «Українських медичних вістях» у 1927 р. У статті автор ділиться досвідом своєї роботи в наукових інститутах Німеччини [5, арк. 4; 15, с. 152–162].

У 1929 р. О.Г. Черняхівський здійснив наукове відрядження в Іспанію. Працював в інституті біології (у м. Даалеме) у відділенні професора Т. Петерфі, з яким ділився досвідом та вдосконалював свої знання із мікроскопічної техніки.

У нейробіологічному інституті О.Г. Черняхівський познайомився з талановитим учнем С. Рамон-Кахаля Лоренто де Но, який допоміг йому потрапити в Мадридський університет, де вчений мав змогу попрацювати та обмінятися досвідом з одним із найвідоміших творців нейрології С. Рамон-Кахалем. О.Г. Черняхівський повіз туди дві свої роботи, на які отримав схвальні відгуки. Наукове відрядження в Іспанію було корисне для О.Г. Черняхівського тим, що він познайомився з деякими практичними прийомами дослідження у галузі нейрогістології, які використовував згодом у своїй роботі, а також, що він налагодив міжнародну співпрацю з всесвітньовідомою іспанською нейрологічною школою С. Рамон-Кахаля.

Результати наукових досліджень висвітлювалися на сторінках Кахалівського журналу «Travaux» [1, с. 31; 8, арк. 5; 9, с. 123].

Результатом наукового відрядження О.Г. Черняхівського в Іспанію була стаття «Враження з наукової подорожі до Іспанії», надрукована в 1929 р. в «Українських медичних вістях» [16, с. 148-151].

Поїздка за кордон і наукова робота в лабораторії С. Рамон-Кахаля, одного з найвідоміших нейрогістологів, лауреата Нобелівської премії, дали можливість О.Г. Черняхівському досконало опанувати нейрогістологічну методику. Як результат з'явилася низка його фундаментальних робіт, присвячених морфології і гістогенезу периферичної нервової системи. Особливу цікавість викликала робота «Про блукаючі нервові волокна у людських зародків», надрукованої в «Українських медичних вістях» у 1929 р. До моменту друку праці про розвиток депрессора, фізіологія і морфологія тільки розпочинали дослідження ентерорецепції, зокрема рецепторних апаратів кровоносних судин. Наукова робота О.Г. Черняхівського сприяла розвитку і вдосконаленню експериментальних методів дослідження в гістології, які згодом підтвердилися в роботах Де-Кастро, Нодинеца, Зундерплазмана та ін. [8, арк. 12; 16, с. 148–151].

Отже, наукова та педагогічна діяльність професора О.Г. Черняхівського в Київському медичному інституті та Київському ветеринарно-зоотехнічному інституті у 1921–1929 рр. була спрямована на проведення фундаментальних наукових досліджень у галузі гістології нервової системи, читання лекцій з гістології та ембріології. Професор О.Г. Черняхівський був одним із фундаторів української анатомічної термінології. Співпрацюючи з закордонними вченими та науковими установами О.Г. Черняхівський вдосконалював знання у найкращих світових гістологічних лабораторіях. Наукові праці професора О.Г. Черняхівського свідчать про його вагомий внесок у розвиток гістології та української медичної термінології. Саме він був співавтором першого словника української анатомічної термінології, автором першого словника з ембріології українською мовою тощо.

Список використаної літератури

1. *Віленський Ю.* Український нейрогістолог Олександр Черняхівський / Ю. Віленський, Г. Константиновський, Ю. Чайковський // Агапіт. – 1997-1998. – № 7-8. – С. 29–31.
2. *Ганіткевич Я.* Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їхні наукові школи / Я. Ганіткевич. – Львів, 2002. – С. 82–110.
3. *Державний архів м. Києва (далі ДАК), ф. Р-936, оп. 1, од. зб. 6, 4 арк.*
4. *ДАК, ф. 16, оп. 479, спр. 80, 19 арк.*
5. *Там само, ф. Р-352, оп. 1, спр. 52, 19 арк.*
6. *Там само, од. зб. 80, 3 арк.*
7. *Там само, од. зб. 59, 4 арк.*
8. *Там само, спр. 3202, 71 арк.*
9. *Константиновский Г. А.* Жизнь и деятельность украинского нейрогистолога Александра Григорьевича Черняховского / Г. А. Константиновский, Ю. Б. Чайковский // Фізіологічний журн. – 1995. – Т. 41, № 1-2. – С. 122–128.
10. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО), ф. 166, оп. 2, од. зб. 1449, 253 арк.*
11. *ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, од. зб. 422, 172 арк.*
12. *Там само, спр. 661, 151 арк.*
13. *Там само, спр. 662, 244 арк.*
14. *Черняхівський О. Г.* Анатомічні назви собаки II. Синдесмологія / О. Г. Черняхівський // Записки Київського Ветеринарно-Зоотехнічного Ін-ту. – Київ, 1924. – Т. 2. – С. 22–27.
15. *Черняхівський О.* З наукової подорожі до Германії / О. Черняхівський // Українські медичні вісті. – 1927. – № 8-9. – С. 152–162.
16. *Черняхівський О.* Враження з подорожі до Іспанії / О. Черняхівський // Українські медичні вісті. – 1929. – № 4-6. – С. 148–151.